

استعاره صراط

در اندیشه سیاسی سید قطب

دکتر ابراهیم پرزگر

دانشیار دانشگاه علامه طباطبائی

انتشارات دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

تهران: بزرگراه شهید چمران،

پل مدیریت

تلفکس: ۸۸۳۷۰۱۴۲

صندوق پستی: ۱۵۹-۱۴۶۵۵

E-mail: isu.press@yahoo.com

فروشگاه اینترنتی:

www.ketabesadiq.ir

دانشگاه امام صادق

استعاره صراط در اندیشه سیاسی سید قطب ■ تألیف: دکتر ابراهیم برزگر
ناشر: دانشگاه امام صادق (ع) ■ ویراستار ادبی: محمد رضا موسوی ■ چاپ اول: ۱۳۹۰
قیمت: ۶۵۰۰۰ ریال ■ شمارگان: ۱۵۰۰ نسخه ■ چاپ و صحافی: زلال کوثر
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۱۳۹-۲

همه حقوق محفوظ و متعلق به ناشر است.

سرشناسه: برزگر، ابراهیم، ۱۳۴۳ -

عنوان و نام پدیدآور: استعاره صراط در اندیشه سیاسی سید قطب / ابراهیم برزگر.

مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۰.

مشخصات ظاهری: ۳۷۲ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۱۳۹-۲

وضعیت فهرست نویسی: فیا

موضوع: قطب، سید، ۱۹۰۶ - ۱۹۶۶ م. — نظریه درباره اسلام و سیاست

موضوع: صراط مستقیم

موضوع: اسلام و سیاست

شناخته افزوده: دانشگاه امام صادق (ع)

ردمبندی کنگره: ۱۳۹۰ ۳۷۰ ب/۳۳۲/۳ BP

رده بندی دیویی: ۲۸/۳۹۷

شماره کتابشناسی ملی: ۷۵۴۸۱۱۱

فهرست مطالب

.....	سخن ناشر	۷
.....	مقدمه	۹
.....	فصل ۱. کلیات و مباحث روشی و فکری	۱۳
.....	۱-۱. زندگی نامه سید قطب	۱۳
.....	۱-۱-۱. تأثیر پذیری از متفکران و اندیشه‌ها	۱۴
.....	۱-۱-۲. تأثیر پذیری از واقعیت‌ها	۱۵
.....	۱-۳. تأثیر گذاری سید قطب بر متفکران و رخدادهای سیاسی	۱۶
.....	۲-۱. گفتاری در روش	۱۷
.....	۳-۱. مدل نظری و تحلیلی	۲۳
.....	فصل ۲. صراط‌دین‌شناسی و زبان‌یاسی سید قطب	۳۱
.....	۱-۲. نظریه تصویری زبان قرآن از دیدگاه سید قطب	۳۱
.....	۲-۲. تصویر راه و صراط در قرآن کریم	۳۹
.....	۳-۲. سبک نگارش و شیوه پردازش موضوعات و طبقه‌بندی داده‌ها	۴۳
.....	فصل ۳. چارچوب و دستگاه بزرگ معنی‌شناختی و تصویری صراط‌دین‌شناسی سید قطب	۶۹
.....	مقدمه	۶۹
.....	۱-۳. کاروان، انبیا و صراط	۷۰

۷۷.....	۲-۳. معالم فی الطريق: نشانه‌های راه.....
۸۵.....	۳-۳. مزالق الطريق: لغزش گاه‌های راه.....
۸۷.....	۴-۳. طیف همراهان و صراط.....
۱۰۸.....	۵-۳. طیف دشمنان و صراط.....
۱۳۰.....	۶-۳. سنگینی بار در راه.....
۱۳۳.....	۷-۳. زادالطریق یا توشه راه.....
۱۴۱.....	۸-۳. توبه، عوده الی الصف، طریق مفتوح، باب مفتوح.....
۱۴۶.....	۹-۳. مصیر، نهایه الطريق یا سرانجام.....
۱۵۳.....	۱۰-۳. قله و طریق صاعد.....
۱۵۹.....	فصل ۴. سنج (راه) اندیشه‌ورزی سیاسی سید قطب.....
۱۵۹.....	مقدمه.....
۱۶۰.....	۱-۴. کلیات.....
۲۰۹.....	۲-۴. منهج و واقع جاهلی (منهج و تمدن غرب).....
۲۴۵.....	۳-۴. منهج و واقع جوامع در جهان اسلام.....
۲۹۵.....	۴-۴. منهج و تمدن‌سازی و تحقق عملی جامعه اسلامی: جنبش اسلامی در قدرت.....
۳۳۶.....	جمع‌بندی.....
۳۴۱.....	نتیجه‌گیری.....
۳۵۵.....	منابع و مأخذ.....
۳۶۳.....	نمایه.....

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»
 وَكَذَٰلِكَ ءَاتَيْنَا دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
 فَضَّلَنَا عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ
 (قرآن کریم، سوره مبارکه النمل، آیه شریفه ۱۶)

سخن ناشر

فلسفه وجودی دانشگاه امام صادق علیه السلام که از سوی ریاست دانشگاه به کرات مورد توجه قرار گرفته، تربیت نیروی انسانی‌ای متعهد، باتقوا و کارآمد در عرصه عمل و نظر است تا از این طریق دانشگاه بتواند نقش اساسی خود را در سطح راهبردی به انجام رساند.

از این حیث «تربیت» را می‌توان مقوله‌ای محوری یاد نمود که وظایف و کارویژه‌های دانشگاه، در چارچوب آن معنا می‌یابد؛ زیرا که «علم» بدون «تزکیه» بیش از آنکه ابزاری در مسیر تعالی و اصلاح امور جامعه باشد، عاملی مشکل ساز خواهد بود که سازمان و هویت جامعه را متأثر و دگرگون می‌سازد.

از سوی دیگر «سیاست‌ها» تابع اصول و مبادی علمی هستند و نمی‌توان منکر این تجربه تاریخی شد که استواری و کارآمدی سیاست‌ها در گرو انجام پژوهش‌های علمی و بهرمندی از نتایج آنهاست. ازاین منظر پیشگامان عرصه علم و پژوهش، راهبران اصلی جریان‌های فکری و اجرایی به حساب می‌آیند و نمی‌توان آینده درخشانی را بدون توانایی‌های علمی - پژوهشی رقم زد و سخن از «مرجعیت علمی» در واقع پاسخ‌گویی به این نیاز بنیادین است.

دانشگاه امام صادق علیه السلام در واقع یک الگوی عملی برای تحقق ایده دانشگاه اسلامی در شرایط جهان معاصر است. الگویی که بیش از «ربع قرن» تجربه دارد و هم اکنون ثمرات نیکوی این شجره طیبه در فضای ملی و بین‌المللی قابل مشاهده است. طبعاً آنچه حاصل آمده محصول نیت خالصانه و جهاد علمی مستمر مجموعه بنیانگذاران و دانش‌آموختگان این نهاد است که امید می‌رود در طلیعه دور جدید فعالیتش بتواند به توسعه و تقویت آنها در پرتو عنایات حضرت حق تعالی، اهتمام ورزد.

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام باتوجه به شرایط، امکانات و نیازمندی جامعه در مقطع کنونی با طرحی جامع نسبت به معرفی دستاوردهای پژوهشی دانشگاه، ارزیابی سازمانی - کارکردی آن‌ها و بالاخره تحلیل شرایط آتی اقدام نموده که نتایج این پژوهش‌ها در قالب کتاب، گزارش، نشریات علمی و... تقدیم علاقه‌مندان می‌گردد. هدف از این اقدام - ضمن قدردانی از تلاش خالصانه تمام کسانی که با آرمان و اندیشه‌ای بزرگ و ادعایی اندک در این راه گام نهادند - درک کاستی‌ها و اصلاح آنها است تا از این طریق زمینه پرورش نسل جوان و علاقه‌مند به طی این طریق نیز فراهم گردد؛ هدفی بزرگ که در نهایت مرجعیت مکتب علمی امام صادق علیه السلام را در گستره بین‌المللی به همراه خواهد داشت (ان شاء الله)

ولله الحمد

معاونت پژوهشی دانشگاه

«زندگی در سایه^۱ قرآن کریم، نعمتی است که فقط هرکس که آن را چشیده باشد، آن را ادراک می‌کند. منت خدای را که آن را در دوره‌ای از عمر، ارزانیم داشت. در سایه قرآن، زندگی کردم و با آن و از آن فراز، "جاهلیت" را که در زمین موج می‌زد و تلاش عاجزانه و کودکانه آنان را تماشا می‌کردم» (سید قطب، ۱۹۸۲-الف، ج ۱، ص ۱۱)

مقدمه

اندیشه سیاسی ماهیتی میان رشته‌ای دارد و از رشته‌های فلسفه، جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، حقوق و زبان‌شناسی و جز آن تشکیل شده است و در اغلب موارد در کنه آن استعاره‌ای تنوریک نهفته است. در اندیشه سیاسی مسلمانان هم ملهم از قرآن کریم، استعاره‌ای محوری به نام صراط مستقیم حضور دارد که در زبان روزمره آنان قابل مشاهده است. صراط معرف راه و سبک زندگی و آرمان مطلوب آنان است. کنش‌کنندگی هدایت به صراط چگونه در زبان و اندیشه سیاسی متفکران مسلمان بازتاب یافته است؟ آیا راه و صراط به عنوان استعاره‌ای محوری و نظری می‌تواند کلیت اندیشه سیاسی آنان در دنیای مدرن را بازتاب دهد؟ مدعا یا فرضیه آن است که صراط در قالب ریزی زبان سیاسی و در جهت‌گیری سیاسی اندیشه سیاسی آنان نقش تعیین‌کننده‌ای دارد؛ به ویژه آنکه بزرگترین مسئله مسلمانان در یکصد و پنجاه سال گذشته مسئله «عقب ماندگی» از جهان مغرب زمین است و چیرستی این عقب ماندگی، چرانی این عقب ماندگی و چگونگی برون شد از

۱. ضلال یا "سایه" از بسامندهای استعاره صراط است.

این وضعیت در مقام راه حل شناسی همواره در کانون توجه متفکران مسلمان بوده است. سرشت اندیشه سیاسی اسلام معاصر نیز با همین استعاره سیاسی قابل فهم‌تر است. این استعاره قدرت توضیحی و توان باروری بسیار بالایی در تولید اندیشه و فهم اندیشه سیاسی دوره مدرن جهان اسلام دارد.

سید قطب یکی از متفکران جریان ساز در اندیشه سیاسی اهل سنت می‌باشد و در این پژوهش به‌عنوان نماینده‌ای بارز از آنان در نظر گرفته شده و پژوهشگر کوشیده است تا خوانشی صراطی از محتوای زبان سیاسی و اندیشه سیاسی متفکر ارائه دهد و در خلال این بررسی تعریفی متفاوت از سیاست، امر سیاسی و اندیشه سیاسی معطوف به صراط ارائه دهد و مقدمه‌ای بر رهیافت بومی سازی علوم سیاسی یا توحیدی سازی آن فراهم سازد. به ویژه که همه رهیافت‌های متعارف علوم سیاسی در نهایت تعریفی متمایز از سیاست ارائه می‌دهند و این تعریف به ویژه بر همه مراحل تحلیل سیاسی آنها نقش آفرینی می‌کند. هر چند مفکر موردی با صراحت از چنین نظامی در زبان و اندیشه سیاسی خود سخن نگفته است؛ اما محقق کوشیده است تا با ارائه مستندات عینی از گفتار و نوشتار سید قطب چنین نظم فکری مبتنی بر صراط را به تصویر بکشد.

مفهوم محوری صراط مستقیم در سیاست، اندیشه سیاسی و به طور کلی علوم انسانی یکی از دغدغه‌های ذهنی حقیر در طول دو دهه گذشته بوده و در واقع یکی از نوآوری‌های حیات فکری‌ام بوده است. این کتاب یکی از تجلیات آن فکر است. دست کم سه کتاب دیگر با درون مایه استعاره صراط در دست تدوین و انتشار است. در مورد این کتاب تصور می‌کنم اگر سید قطب به دنیا باز می‌گشت، از دیدن چنین شرحی بر اندیشه‌هایش خشنود می‌شد. گویی محققان بعدی به بصیرتی دست می‌یابند که خود متفکر بدان دست نیافته؛ یا دست کم آن را با صراحت اعلام نکرده است. کتاب حاضر

برای دروس "اندیشه سیاسی در اسلام معاصر"، "جنبش‌های اسلامی و بیداری معاصر" و نیز "تفسیر سیاسی قرآن کریم" قابل استفاده است.

در شکل‌گیری این اثر و نقاط قوت آن، شمار فراوانی از استادان ارجمند و همکاران علمی طرف مشورت در دانشگاه‌های گوناگون به ویژه دانشگاه تربیت مدرس نقش داشته‌اند، از همه آن عزیزان صمیمانه قدر شناسی دارم. از سرکار خانم عزیزی و ادیبی و آقایان عبدالهی و روشنی که در حروف چینی و اصلاح آن در مراحل مختلف اثر کوشیده‌اند، از جناب آقای دکتر اصغر افتخاری معاون محترم پژوهشی دانشگاه امام صادق(ع) و همکاران زحمت‌کش انتشارات دانشگاه به خاطر مساعدت‌هاشان در چاپ اثر و از رنج بی‌حساب همسرم سپاسگزاری فراوان دارم. امید است این اثر، بتواند توشه راهی هر چند اندک برای همراهان پیشگفته و حقیر در سرای ابدیت باشد.

ابراهیم برزگر

دانشیار علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی